

II. Folklig läkekonst

När vi hör talas om forna tiders huskurer, kloka gubbar och gummor, ler vi kanske överseende åt en verksamhet, som trots allt ligger oss så nära i tiden. Går man tillbaka till början av 1800-talet, så var denna folkliga läkekonst praktiskt taget den enda hjälp man hade att förlita sig till när sjukdomar och olycksfall av olika slag inträffade.

Detta kan belysas av att år 1774 fanns i hela riket 32 provinsialläkare, stationerade i städerna, och Norrland fick sin första provinsialläkare, placerad i Härnösand, år 1756, där även apotek inrättades. Problemen i Björna var väl inte större än i andra bygder belägna långt från residensstaden, där det även uppförts lasarett och en kuranstalt.

Bjästa blev under förra hälften av 1800-talet något av en huvudort i norra Ångermanland, eftersom där fanns både provinsialläkare och apotek, men dit var det inte »nästgårdsväg». Något bättre blev det, när Örnsköldsvik anlades och blev köping år 1842, och då den nybildade köpingen efter diverse polemik med Bjästa lyckades få över både provinsialläkaren och apoteket år 1851. Under 1860- och 1870-talen fick Örnsköldsvik även sjuk- och kurhus med en lasarettsläkare, dr J. Wallmark.

Läkar- och apoteksbesöken skedde i ringa omfattning, och provinsialläkarbesöken inträffade sällan i de väg- och telefonlösa byarna, då besöken var förenade med strapatser både för läkare och patient.

Mina sagesmän i 80-90-årsåldern erinrar sig väl hur besvärligt ett läkarbesök av provinsialläkare Knut Backlund, Örnsköldsvik, kunde vara i slutet på 1800- och i början på 1900-talen. Vid ett läkarbesök i t. ex. Locksta by fick läkaren ta tåget till Trehörningsjö för att därifrån åka hästskjuts miltals till den sjuke, och efter avslutat sjukbesök vidtog hemfärden för läkaren med samma färdmedel. Ett drygt dagsverke för läkaren! Det är inte att förvåna, att läkaren endast anlätades i yttersta nödfall och oftast då det var för sent med hjälp.

Hur det kunde gå till vid en obduktion i Björna vid slutet på 1890-talet berättar en 90-årig man, som då gick i folkskolan.

Det hände sig, att en flicka avlidit efter en abort, och det troddes, att hon intagit svavel från den tidens tändstickor. I det andra fallet gällde det en äldre man, som också dött, och där förelåg symptom på förgiftning. I båda fallen låg liken frusna i likboden. Inför obduktionerna lejdes några män att tina upp kropparna. Detta gjordes på så sätt att liken vid skilda tillfällen sänktes ner i en vak i Lillån ovanför bron till Ryssjö. En granruska fick utmärka platsen, och den guppade fram och åter i strömdraget till de förbipasserandes fasa.

Obduktionen förrättades sedan av provinsialläkaren, och sagesmannen berättar vidare, hur han och en klasskompis av nyfikenhet gläntade på dörren till sockenstugan och fick se händelseförloppet i värmen framför kakelugnen!

Provisoriskt och makabert!

Det bör i detta sammanhang även erinras om att läkarna vid 1800-talets början och tiderna dessförinnan hade en efter våra begrepp mycket bristfällig utbildning, och i många stycken stod läkaren på den kloke gubbens nivå. Det dröjde till mitten på 1800-talet, innan läkekonsten blivit till en verklig vetenskap grundad på forskning.

Forna tiders skriande brist på utbildade läkare förstärktes ytterligare av stor nöd, låg levnadsstandard, trångboddhet, okunnighet och brist på hygien. Därmed var befolkningen ett lätt offer för far-soter och smittosamma sjukdomar.

Allt samverkade till att man fick göra som Kajsa Varg.

"Man tog vad man hade"

Man fick lita till förfädernas råd och anvisningar och därmed ta fasta på tron till den folkliga läkekonsten, så som den nyttjats och praktiserats under århundraden med ett stort antal huskurer som resultat. Då det därtill fanns naturläkare av båda könen att rådfråga på nära håll, och då många av dessa »kloka» personer (kuckelgubbar och kuckelkäringar) dessutom hade grundmurat rykte om sig att

kunna bota diverse åkommor, så anlätades de för sjukdomar och olycksfall av de mest varierande slag. Därvid kom både vissa magiska riter, örtmediciner och andra botemedel jämte skydd mot »de underjordiska» att figurera vid behandlingarna.

Eftersom ämnet är oerhört rikt på uppgifter, nöjer jag mig med ett urval exempel, representativa för folklig läkekonst i björnabygden i äldre tider till in på vårt sekel.

Huskurer

I en sockenbeskrivning från år 1780 nämner Abraham Abrahams-son Hülphers bl. a. följande huskurer, »som icke är att förakta och är brukliga för allmogen».

För ros intages 10 droppar ryssolja i varmt dricka, som även smörjes på svullnaden; andra lägger fläsk, salt sik och lax därpå.

För sår eller hugg rökes med linneklut, till dess hullet omkring skadan blivit brunt, då det ombindes.

För svullnade ben brukas videbark till omslag.

För tandvärk lägges svart ull på hjässan!

Mot huvudvärk tages fyra äggvitor och ½ lod (c:a 7 g) alun, som rives och bindes runt huvudet.

Vid feber blandas ett skedblad färsk tjära i ett stop varm dricka och intas därav en sked varje dag.

Vid sömnlöshet lägges två kvintin (c:a 7 g) kamfer i ett halvstop brännvin varav tas 2 à 3 skedblad om dagen.

Lapparnas huskurer

Enligt samma Hülphers hade lapparna mera säregna kurer:

För bröstsjuka tas varje afton några droppar bävergäll i ett skedblad vatten.

För förlamade länder och ben efter slag intas en sås framställd på torkade ormar.

Utslag botas genom att ett stycke av en sönderskuren groda påbindes.

Ögonsjukdomar och blindhet botas med mörtgalla!

Den som första gången får *Ros* i benet bör klippa en katt i örat, smörja benet med kattblod och binda om med hampa eller oblekt väv.

Mina sagesmän berättar om följande huskurer, som av ålder använts och som naturläkarna ordinerade.

Vid svullnad gjorde man ett avkok på tre stenar som vatten hade runnit över från öster till väster och vid kraftiga svullnader tillråddes koppning.

